

Mensen en natuur

- kunnen we die relatie meten?

Mensen en natuur

- kunnen we die relatie meten?

H. Berends

F.R. Veeneklaas

Planbureaustudies *nr. 7, december 2003*

Natuurplanbureau – vestiging Wageningen

De reeks 'Planbureaustudies' bevat onderzoeksresultaten die als bouwstenen dienen voor een van de planbureau-producten. Het gaat om onderzoek van alle uitvoerende partnerinstellingen en van andere organisaties die voor het Natuurplanbureau opdrachten hebben uitgevoerd. Uitvoerende instellingen: Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ), Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Rijksinstituut voor integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA) en Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR).

ISBN 90-807205-7-7
ISSN 1570-7245

Planbureaustudies is een uitgave van het Natuurplanbureau, vestiging Wageningen onderdeel van Wageningen Universiteit en Research Centrum

**Natuurplanbureau
Wageningen**

Postbus 47
6700 AA Wageningen
t 0317 47 78 45
f 0317 42 49 88
info@npb-wageningen.nl
www.natuurplanbureau.nl

Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen
Druk
Drukkerij Kerckebosch, Zeist

De inhoudelijke kwaliteit van deze studie is beoordeeld door prof. dr. Wim Knulst, Hoogleraar Vrijtijdwetenschappen, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Universiteit van Tilburg en door drs. Carlo van Praag, adjunct-directeur Sociaal Cultureel Planbureau.

© 2003

Alterra

Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel. (0317) 47 47 00

Fax (0317) 41 90 00

Helena Berends: info@regenboogadvies.nl

Frank Veeneklaas: frank.veeneklaas@wur.nl

Foto's: Lex Broere

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	3
Samenvatting	5
1 Inleiding: de twee doelen van het natuurbeleid	7
2 Inkadering	9
3 Gegevens over gedrag	11
3.1 Hoeveel mensen gaan de natuur in?	11
3.2 Hoeveel uur per week gaat men de natuur in?	12
3.3 Activiteiten in de natuur	14
3.3.1 Recreatie	14
3.3.2 Wonen	15
3.3.3 Gezondheid	15
3.3.4 Werken	16
4 Gegevens over beleving	19
4.1 Gegevens over motieven, wensen, behoeften en doelen	19
4.2 Gegevens over visies, attitudes of cultuur	21
5 Gegevens over de natuur	23
5.1 Gegevens over recreatief aantrekkelijke landschappen	23
5.2 Gegevens over evaluatie van landschappen door bewoners	24
5.3 GIS gegevens over gebieden/ landschappen	25
5.4 Gegevens over stilte van gebieden en landschappen	26
6 Conclusies en aanbevelingen	29
6.1 De grote lijnen	29
6.2 Wat ontbreekt nog?	30
6.3 Een actieprogramma	31
Literatuur	33

De ontwikkeling van hoogwaardige natuur is het voornaamste doel in het Natuurbeleidsplan van 1990. Sinds de nieuwe beleidsnota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (LNV, 2000) zijn echter ook de wensen van burgers een belangrijke pijler van het natuurbeleid. Naast de Ecologische Hoofdstructuur als beleidscategorie, is er derhalve meer aandacht voor groen in en om de stad. Ook organisaties als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer richten hun aandacht meer op behoeften van burgers, zoals actieve en passieve ontspanning in de natuur.

Dit betekent dat meer kennis beschikbaar moet komen over de mensen voor wie het natuurbeleid wordt gemaakt. Het blijkt dat het natuurbeleid, ondanks grotere aandacht voor mensenwensen, nog steeds sterk leunt op gegevens over de natuur zelf: soorten, hectaren, kortom meetbare

gegevens die het beleid beïnvloeden en waarmee de overheid stuurt. Er wordt echter nog relatief weinig systematisch onderzoek gedaan naar de relatie tussen mensen en natuur. Hoeveel mensen gaan de natuur in, wat zoeken ze er, wat zouden ze eigenlijk voor een natuur willen? Weinig is nog bekend over de motieven en het gedrag van mensen en over de gewenste natuur. Daardoor kan het Milieu- en Natuurplanbureau nu nog weinig informatie leveren over de effectiviteit van het natuurbeleid in relatie tot de wensen van mensen. De in dit rapport beschreven studie geeft een overzicht van de kennislacunes op dit gebied en geeft een aanzet voor een structurele gegevensverzameling.

Dr. L.C. Braat

Milieu- en Natuurplanbureau

Hoofd Team Natuur, Landschap en Biodiversiteit

Samenvatting

Het natuurbeleid heeft er sinds de nieuwe beleidsnota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur een belangrijke pijler bij gekregen: de mensenwensen. Maar om dat beleid vorm te geven, zijn er wel gegevens nodig. We moeten weten wat voor soort natuur mensen eigenlijk willen, en waarom. En wat doen ze dan in die natuur? En we moeten weten wat ze van de huidige natuur vinden. Over deze vragen wordt onvoldoende nagedacht en worden onvoldoende gegevens verzameld.

In deze studie worden de vragen over mensenwensen onderverdeeld in drie categorieën:

- Gegevens over gedrag (van mensen in de natuur)
- Gegevens over beleving (van mensen in de natuur)
- Gegevens over de natuur (fysieke kenmerken van ‘populaire’ natuur)

Voor deze studie is nagegaan welke gegevens er nodig zijn om in het natuurbeleid daadwerkelijk rekening te houden met de mensenwensen. Bovendien is bekeken welke gegevens er eventueel al zijn. Er zijn geen cijfers gevonden over hoeveel mensen de natuur in gaan, alleen over hoeveel mensen nooit de natuur in gaan, en dat is een vrij grote groep. Als het natuurbeleid zich ook op deze groep wil richten met haar doelstelling ten aanzien van het vervullen van mensenwensen, dan wel als ze haar draagvlak wil vergroten, moet deze groep niet worden vergeten. Als het natuurbeleid zich baseert op onvolledige informatie, kan dat onmogelijk leiden tot een democratisch en effectief natuurbeleid.

Ook over andere soorten gebruik van de natuur, bijvoorbeeld voor wonen en werken zijn nauwelijks cijfers gevonden. Er is weinig bekend over wensen en realiteit ten aanzien van wonen aan het water, wonen met uitzicht op natuur, dan wel wonen in de natuur zelf. Ook de relatie gezondheid-natuur is nog onvoldoende onderzocht om een serieuze plaats in het natuurbeleid te geven. Er zijn wel veel verschillende manieren om behoeften, motieven, doelen, waardering en ervaringen te meten. Die studies zijn of worden in de praktijk vaak ook uitgevoerd. Echter, tot op heden gebeurt dat zonder afstemming tussen onderzoekers en met weinig theoretische onderbouwing. Een beter gefundeerde en gecoördineerde dataverzameling rond behoeften ten aanzien van de natuur, ervaringen, beleving, doel van bezoek, etc, is dan ook van groot belang voor de inrichting van natuur.

Er is een goed begin gemaakt met gegevensverzameling over de fysieke karakteristieken van natuur die mensen hoog waarderen, maar dit heeft nog niet geleid tot een volledig operationeel systeem. Om zo'n systeem te realiseren zullen meer sociologen en psychologen betrokken moeten worden bij de opzet voor gegevensverzameling over beleving van natuur. Ook antropologen die ervaring hebben met culturele diversiteit, zijn nodig om gegevens te verzamelen over beleving van natuur.

1 Inleiding: de twee doelen van het natuurbeleid

In een eerdere studie in deze serie van het Natuurplanbureau *Bestuurlijke trends en het natuurbeleid*¹ is geconstateerd dat naast de bescherming van (hoogwaardige) natuur, meer aandacht is gekomen voor de wensen van burgers ten aanzien van natuur.² De ontwikkeling van de hoogwaardige natuur is het voornaamste doel in het Natuurbeleidsplan van 1990, de wensen van burgers vormen een belangrijke peiler van de nieuwe beleidsnota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur. Naast de financiering van de Ecologische Hoofdstructuur, het netwerk van hoogwaardige en beschermde natuurgebieden, bestaat er nu ook financiering voor groen in en om de stad³ waar veel mensen leven. Ook is er toenemende aandacht en geld voor de zogenaamde groene diensten die agrariërs en andere particuliere grondbezitters leveren aan de maatschappij, via instandhouding van het landschap en door het bieden van recreatie-, zorg- of educatiemogelijkheden op de boerderij. Ook natuurorganisaties als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer richten hun aandacht meer en meer op behoeften van burgers, zoals vermaak en recreatie in de natuur.⁴

Naast deze trend richting democratisering van de natuur, zien we ook een grotere maatschappelijke en politieke vraag naar ‘accountability’, de effectiviteit van middelen die gebruikt worden in het beleid, in dit geval van het natuurbeleid. Er zal dus meer dan vroeger aangetoond moeten worden dat het natuurbeleid daadwerkelijk twee doelen dient: bescherming van de natuur en tegemoetkoming aan mensenwensen.

Deze twee trends vragen om meer aandacht voor het in beeld brengen, meten en monitoren van de relatie tussen mens en natuur. Hoeveel mensen gaan de natuur in, welke natuur willen ze, hoe maken ze er gebruik van, levert het natuurbeleid de gevraagde natuur op en hoeveel kost dat? Deze vragen worden nog niet systematisch onderzocht en gemonitord. Het Natuurplanbureau maakt wel jaarlijkse en meerjarige rapportages, zoals de Natuurbalansen, de Natuurverkenningen en het Natuurcompendium.

In de Natuurbalans van 2002 werd aandacht besteed aan de relatie mens-natuur, maar in het algemeen ligt bij dataverzameling, monitoring en rapportage de nadruk op *de natuur* (en dan ook met name op hoogwaardige natuur zoals de EHS) en niet op *de mens* in zijn/haar relatie tot de natuur.

Voor een evenwichtige beleidsevaluatie en -monitoring is het dus noodzakelijk om daar meer en regelmatig aandacht aan te gaan besteden. Deze publicatie laat zien welke gegevens er al bestaan over de relatie mens-natuur. En laat zien hoe door meer samenwerking en afspraken tussen onderzoekers en onderzoeksinstellingen en planbureaus betere verzameling, rapportage en monitoring kan ontstaan op het gebied van mensenwensen en natuur.

Door de gegevens vervolgens te analyseren, is het mogelijk om het natuurbeleid te evalueren en het doeltreffender en doelmatiger te maken. Deze publicatie is echter geen blauwdruk voor hoe die dataverzameling precies eruit moet zien en even-

Ook natuurorganisaties als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer richten hun aandacht meer en meer op behoeften van burgers

¹ Planbureaustudie Nr.3, onder redactie van W. Kuindersma, nov. 2002

² Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (2000)

³ GIOS- Groen in en om de stad.

⁴ Berends (2002): Vraag en aanbod van natuur.

min een wetenschappelijke verhandeling over de mens in relatie tot natuur. Het bouwt voort op de gegevens die er al zijn, geeft lacunes en nieuwe richtingen aan. Zodoende is het een aanzet tot betere en systematische dataverzameling. Het Natuurplanbureau kan zo, hopelijk met andere partners, de 'mens' meer integreren bij het verzamelen van gegevens, monitoring, evaluatie en rapportage over de natuur.

Hoofdstuk 2 laat zien hoe in de praktijk de benodigde gegevens over de relatie mens-natuur ingedeeld kunnen worden: gegevens over **gedrag** van mensen ten aanzien van de natuur, gegevens over **beleving** van natuur door burgers en gegevens over de **natuur** zelf (die burgers mooi, prettig etc. vinden). Daar gaan hoofdstukken 3, 4 en 5 respectievelijk verder op in. Hoofdstuk 6 geeft de bevindingen uit de drie voorafgaande hoofdstukken weer als aanzet voor betere gegevensverzameling en meer samenwerking.

2 Inkadering

Bij mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap gaat het om het betekenis verlenen, het ervaren en het waarderen. Dit wordt meestal aangeduid met de term 'beleving' van natuur en landschap. De relatie omgeving-beleving wordt in bijgaand schema, ontleend aan de overzichtstudie *Consument en Burger*⁵ van het programma GammaGroen, weergegeven.

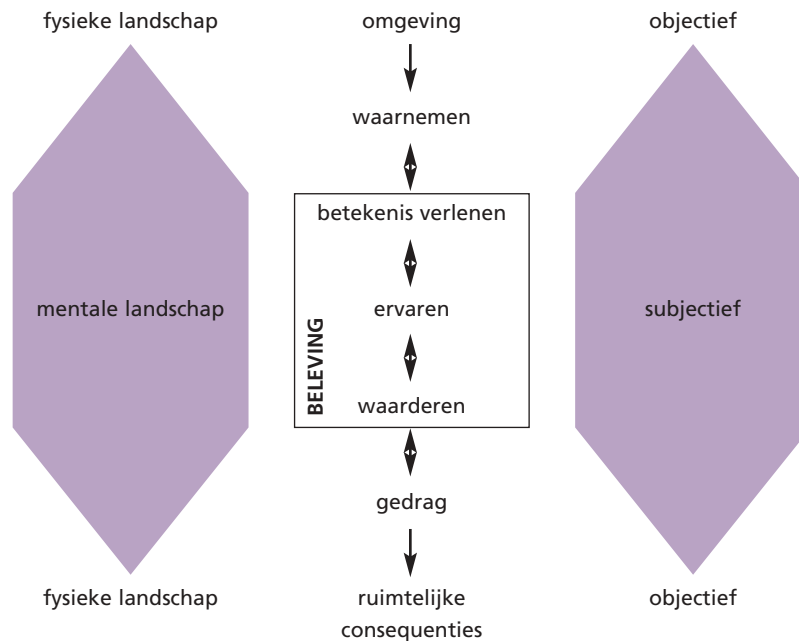
Beleving is per definitie subjectief. Informatie hierover komt in het algemeen uit enquêtes en interviews waar respondenten hun waardering, voor- en afkeuren uitspreken over bepaalde natuur of bepaalde landschappen. Daarnaast zijn er ook andere bronnen van gegevens, die een meer objectief karakter hebben: het gedrag dat mensen vertonen en de landschapskenmerken van natuur.

Uit analyse van praktijkgegevens (zie de hoofdstukken 3, 4 en 5) blijken de gegevens ook op deze wijze te zijn in te delen:

- Gegevens over gedrag (van mensen in de natuur)
- Gegevens over beleving (van mensen in de natuur)
- Gegevens over de natuur (fysieke kenmerken van 'populaire' natuur)

In de eerste categorie gaat het om harde gegevens zoals aantallen mensen die de natuur ingaan, activiteiten van mensen die de natuur ingaan voor recreatie maar ook voor wonen en werken, er geld verdienen en er geld uitgeven. Het is het veld van de sociologen en economen.

De tweede categorie (beleving) is zachter, meer

psychologisch en gaat over behoeften, ervaringen, attitudes, visies. Welke motieven, wensen en doelen hebben mensen om de natuur in te gaan? Welke ervaringen hebben ze daar? Welke grondhouding, cultuur en attitude heeft men? Wat beleven ze?

De derde soort gegevens is weer hard: de fysieke kenmerken van de natuur die mensen mooi, spannend, rustgevend etc. vinden. Van welke type natuur houdt men? Welke natuur zoekt men op en waar ligt die natuur?

Figuur 1: Relatie omgeving - beleving

⁵ A.E. Buijs, H. Berends en L.M. van den Berg, 2003

3 Gegevens over gedrag

In dit hoofdstuk gaat het om harde gegevensverzameling rond vragen als:

- Hoeveel mensen gaan de natuur in?
- Hoeveel uur gemiddeld per week?
- Wat doen ze daar (recreatie, wonen, werken, gezond worden)?

3.1 Hoeveel mensen gaan de natuur in?

Willen we het natuurbeleid kunnen evalueren op haar doeltreffendheid en doelmatigheid voor burgers, dan moeten we onder andere weten hoeveel mensen profijt hebben van dat beleid en hoeveel mensen daadwerkelijk de natuur ingaan. De gegevens die nu meestal naar voren komen over aantal recreanten die de natuur ingaan, zijn in de trant van: xx % wandelt, yy % fietst in de natuur, etc. Dit zijn echter cijfers die alleen slaan op diegenen die de natuur ingaan, en *niet* op de gehele Nederlandse bevolking. We moeten dus eerst weten hoeveel mensen de natuur ingaan, en dan pas hoeveel mensen, in die groep 'natuur liefhebbers' liever wandelt, dan wel fietst dan wel vist, etc. Pas dan kan het natuurbeleid daar rekening mee houden of op afgerekend worden.

Dataverzameling over de relatie mens-natuur

moet dus beginnen met volumecijfers: om hoeveel mensen gaat het en over hoeveel uur hebben wij het? Precies passende cijfers hebben we niet gevonden. Er zijn wel veel cijfers over dagtochtjes, vakantie, recreatieve uitstapjes, sport en openluchtrecreatie. Ze komen in de richting van het getal dat we zoeken en hopelijk zullen deze cijfers iets anders verzameld dan wel verwerkt kunnen gaan worden in de toekomst, eventueel in samenwerking met het Natuurplanbureau (NPB).

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verzamelt allerlei gegevens over dagtochten en vakanties van Nederlanders. Daar valt echter niet uit op te maken of het gaat om dagtochten of vakanties naar gebieden waar natuur centraal staat. Onder 'dagtochten' vallen namelijk zowel het gaan winkelen, als naar een pretpark of dierentuin gaan of naar bos/strand. Deze cijfers kunnen misschien bewerkt worden om dat deel eruit te halen dat wel over natuur gaat.

Er zijn ook cijfers over recreatieve uitstapjes, verzameld door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Deze cijfers geven al een iets beter idee

Tabel 1: Recreatieve bestemmingen, in procenten van de bevolking van 6 jaar en ouder

Bron: Tabel 16.24 SCP Rapport 1998 (AVO '79-'95)

	Bezoek 1 x per maand of vaker			Geen bezoek		
	1979	1987	1995	1979	1987	1995
Attractiepunten zoals dierentuinen en amusementsparken	3	2	3	51	47	46
Beschermde natuurgebieden zoals de Hoge Veluwe of de Kennemer Duinen	6	6	6	65	63	65
Stadspark of stadsbos	18	19	18	57	54	58
Andere aangelegde recreatieterreinen	10	11	12	59	52	53
Bos, heide, polderlandschap of meren	30	26	28	31	31	31
Bezienswaardige gebouwen, dorpen of stadsdelen	5	6	6	59	55	57

	Percentage deelnemers		Waarvan lid van een Vereniging	
	1995	1999	1995	1999
Zwemmen	36	27	12	12
(Veld)voetbal	10	10	71	68
Tennis	10	9	63	60
Trimmen	10	8	10	9
Fietsen, wielrennen	15	15	4	3
Wandelsport	8	11	5	4
Schaatsen	7	6	11	13
Zeilen, roeien, kanoën	8	6	14	13
Fitness	11	13	60	54
Gymnastiek, turnen	6	6	53	61
Badminton	5	5	32	29
Volleybal	5	5	50	45
Skaten, skeeleren	-	11	-	3

Tabel 2: Sportbeoefening
(% van totale bevolking van
6 tot 80 jaar)

Bron: Tabel 13.3 uit SCP
2000 Rapport

van het aantal mensen die de natuur ingaat. Wat opvalt is dat een vrij grote groep burgers *nooit* de natuur ingaat: 65% van de Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder gaat nooit naar erkende natuurgebieden zoals de Hoge Veluwe of de Kennemerduinen. Een ander hard cijfer uit tabel 1: 58% van de Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder komt nooit in een park of stadsbos. En 31% komt nooit in bos, heide, in een polderlandschap en bij meren. De andere kant van de medaille is natuurlijk dat 70% *wel eens* in bos, heide, etc komt. We weten echter niet hoe vaak.

Het is mogelijk dat deze cijfers een vertekening laten zien omdat ze gebaseerd zijn op tijdsbestedingsonderzoeken gebaseerd op zelf bijgehouden dagboekantekeningen. Maar het SCP publiceert deze gegevens zonder deze aantekening.

Een andere ingang om te achterhalen hoeveel mensen de natuur in gaan, is kijken naar cijfers

over openluchtrecreatie. De studie van Staats laat zien dat van de mensen die überhaupt aan openluchtrecreatie doen (dit is dus maar een deel van de Nederlandse bevolking⁶) iets meer dan de helft liever de natuur in gaat dan naar de stad.⁷ Ook sportcijfers geven iets aan over het aantal mensen dat de natuur opzoekt. Maar ook deze cijfers zijn niet ideaal omdat niet altijd duidelijk is of het om indoorsport gaat of in de buitenlucht. In dat laatste geval is het dan ook nog niet eens zeker of het om 'echte' natuur gaat. Bij kanoën en zeilen is het duidelijk, maar bij zwemmen of schaatsen niet. De sportcijfers in tabel 2 geven dan ook geen goede aanwijzing over het aantal mensen dat gebruik maakt van de natuur en de groene ruimte bij het sporten, maar het geeft wel een idee.

Conclusie

We hebben geen cijfers gevonden over hoeveel mensen de natuur in gaan, wel over hoeveel mensen nooit de natuur in gaan, en dat is een vrij grote groep. Als het natuurbeleid zich ook op deze groep wil richten met haar doelstelling ten aanzien van het vervullen van mensenwensen, dan wel als ze haar draagvlak wil vergroten, moet deze groep niet worden vergeten.

3.2 Hoeveel uur per week gaat men de natuur in?

Een tweede aspect is het aantal uren per week dat mensen de natuur in gaan. In Nederland worden al meer dan 30 jaar zeer uitgebreide enquêtes gehouden naar tijdsbesteding, door zowel het SCP als door vrijetijdsdeskundigen⁸. Die cijfers zijn opgebouwd uit vrije tijd (TV kijken, lezen etc zie tabel 1), verplichte tijd (arbeid, huishouden/zorg en onderwijs) en per-

⁶ Hoe groot die groep is wordt niet duidelijk uit dit onderzoek.

⁷ H.J.A.M. Staats (1989)

⁸ Zoals prof. Wim Knulst, van Universiteit Tilburg.

soonlijke tijd (eten, slapen, wassen en aankleden). Activiteiten in de natuur vallen dus onder 'vrije tijd'.

Nederlanders hebben 44 uur vrije tijd per week: men kijkt (steeds meer) TV, men zit (vaker) achter de PC, men gaat meer uit (film, dansen, horeca), men gaat (minder) op bezoek bij familie en vrienden, men heeft (minder) hobby's, men leest (veel) minder, men doet aan sport en men gaat naar de kerk (tabel 3). Er blijft dus niet veel tijd over voor natuur, tenzij mensen het goed weten te combineren: op bezoek gaan bij oma en er gelijk een tochtje van maken of met vrienden afspreken in het bos of aan het strand. Ook kunnen 'natuur-uren' verborgen zitten in categorieën als Hobby's (bijvoorbeeld natuurfotografie), sport (bijvoorbeeld zeilen, kanoën, joggen in de natuur) en vrijetijdsmobiliteit (bijvoorbeeld ergens naar toe gaan en de 'mooie weg' nemen) maar exacte cijfers ontbreken.

Terwijl de boekenzaken vol liggen met fiets-, wandel- en reisgidsen, blijkt uit tijdsbestedingsonderzoek dat wandelen en fietsen een marginale bezigheid is waar niet eens apart naar wordt gevraagd. Volgens een vrijetijdsdeskundige vallen activiteiten in de natuur buiten tijdsbestedingsonderzoeken omdat natuur en groen wel 'een gewaardeerde contextfactor is maar niet een expliciet object van bezigheid'. Als dat zo is, dan zullen er zeker specifieke en aanvullende studies moeten komen om toch volumecijfers te achterhalen, zoals aantallen mensen en verblijfsduur in de natuur, wil het natuurbeleid daarop kunnen inspelen. Immers, zonder deze volumecijfers zijn de uitgaven van natuurbeleid moeilijk maatschappelijk en politiek te legitimeren. Ook de analyse van trends in de vrijetijdsbeste-

Activiteit	1975	1980	1990	2000
TV kijken	10,2	10,3	12,0	12,4
Sociale contacten	12,7	12,5	11,4	10,1
Hobby's en liefhebberijen	8,2	8,7	7,7	6,8
Lezen (boeken, kranten, tijdschriften)	6,1	5,7	5,1	3,9
Vrijetijdsmobiliteit	2,6	2,3	2,9	3,0
Uitgaan (horeca, theaters, musea)	2,4	2,2	2,6	2,5
Computer- en internetgebruik	.	.	0,5	1,8
Sport (incl. fietsen en wandelen)	1,5	1,6	1,8	1,8
Vrijwilligerswerk en Hulp aan derden	1,6	1,6	1,7	1,5
Radio luisteren	2,2	1,8	1,2	0,7
Kerkbezoek	0,4	0,4	0,4	0,3

ding kan richting geven aan het natuurbeleid. De laatste 25 jaar hebben Nederlanders 6% minder vrije tijd gekregen maar wel anderhalf keer zo veel meer geld besteedt aan uitgaan, buitenlandse reizen, uitgaven aan fitnessscholen en indoor sporten⁹. Volgens de Sportrapportage 2003 willen mensen meer 'belevenis' en 'kwaliteit' in hun vrije tijd. Een natuurbeleid dat rekening houdt met mensenwensen zal ook daar rekening mee moeten houden. Uit onderzoek blijkt dat natuurorganisaties al wel inspelen op deze meer draagkrachtige vraag en behoefte aan (snelle) pret¹⁰.

Conclusie

Er zijn geen goede, passende cijfers over aantallen mensen die de natuur in gaan. Ook niet over het aantal uren dat men aan of in de natuur besteedt. Zonder deze cijfers kan het natuurbeleid zich slechts blindelings richten op mensenwensen, laat staan vooruitlopen op toekomstige wensen.

Tabel 3: Vormen van vrijetijdsbesteding van de bevolking van 12 jaar en ouder, in uren per week
Bron: Tabel 2.10 Rapportage Sport 2003, SCP, 2003

⁹ Tabel 9.1 in Ruimte voor tijd- Op weg naar een monitor tijdsordering, van K. Breedveld, M. Cloin, A. van den Broek, SCP, 2002.

¹⁰ H. Berends (2002), Alterra rapport over Vraag en aanbod van natuur.

¹¹ Zie bijvoorbeeld het Alterra onderzoek van de Boer & Raffe (2003) naar nieuwe vormen van recreatie in de natuur of het Alterra onderzoek van Berends (2002) naar vraag naar natuur met in bijlage zowel een overzicht over wat er in de literatuur bekend is over activiteiten in de natuur als een cd-rom met beelden van zeer gevarieerd en bijzonder gebruik van natuur.

¹² Zie bijvoorbeeld het Alterra onderzoek van Berends e.a. (2002) over uitgaven in de Achterhoek en in de Kempen (Alterra rapport nr. 487) of het LEI onderzoek naar uitgaven in het Roerdal van Wijnen e.a. (2002).

¹³ De Intomart telefonische enquête begon met te zeggen dat het om 'een belangrijk onderzoek van het ministerie van landbouw' ging, over 'wensen die Nederlanders hebben met betrekking tot de natuur'. Zie Reneman e.a. (1999).

¹⁴ Met verblijf werd vermoedelijk vakantie bedoeld.

3.3 Activiteiten in de natuur

Als we gegevens willen hebben over het gedrag van mensen, dan gaat het niet alleen om cijfers over recreatie. Het gaat ook over andere aspecten van de relatie mens-natuur zoals de wens naar wonen bij groen, en de relatie gezondheid-natuur (bijvoorbeeld hoeveel geld wordt er bespaard op gezondheidszorg met de uitgaven van het natuurbeleid?). En natuurlijk de relatie natuurwerken (bijvoorbeeld hoeveel ondernemers, onder meer in de horeca maar ook agrariërs, verdienen geld met/aan de natuur?). We beginnen hier met recreatiecijfers, de andere aspecten komen in de volgende paragrafen.

3.3.1 Recreatie

Recreatieonderzoek naar wat mensen in de natuur doen, is vrij makkelijk omdat een onderzoeker in een mooi gebied kan gaan staan om op te schrijven en te turven wat bezoekers doen. De bezoekers zijn ook ter plekke te interviewen. Toch zijn er ook hier kennislacunes:

- Veel natuur-recreatie-onderzoek concentreert zich slechts op 'wandelen en fietsen' terwijl er veel andere activiteiten zijn.¹¹
- Veel natuur-recreatie-onderzoek kijkt alleen naar recreatie in 'traditionele' natuurgebieden zoals bos, hei of duin en niet naar recreatie in stadsparken, volkstuinten of agrarisch land, al dan niet rond steden.
- Veel natuur-recreatie-onderzoek kijkt niet naar uitgaven van recreanten en laat daardoor een interessant en belangrijk gegeven liggen. Een gegeven dat te gebruiken is bij ontwerp, financiering en implementatie van nieuw natuurbeleid. De lusten en lasten zijn met die informatie immers meer bij elkaar te brengen. We weten wel iets over vakantiebestemmingen

maar de steekproef voor de gebieden met veel natuur is ofwel klein (Continu Vakantie Onderzoek - CVO) ofwel gaan alleen over specifieke regio's.¹²

Bij grote enquêtes is de respons en representativiteit vaak een serieus probleem. Twee voorbeelden:

- Bij een belangrijke telefonische enquête die gehouden is om het natuurbeleid te onderbouwen, was het respons erg laag. Misschien kwam dat omdat het interview ging over het 'natuurbeleid' wat niet iedereen interessant vind.¹³ Centraal stonden 'anderen': het ministerie, het beleid, wat anderen vinden van de natuur, in plaats van eigen wensen en gedrag. Pas de achttiende vraag ging over eigen gedrag: 'Hoe vaak bezocht u bewust, in uw vrije tijd, de groene omgeving of verbleef u er, in het laatste jaar?'¹⁴ Vraag 19 was: 'Met welk doel?' Er waren geen vragen naar groen en natuur in eigen leefomgeving dan wel over de wensen van de geïnterviewden.
- Bij het aansluitende schriftelijk onderzoek, werd wel gevraagd naar gedrag, maar het was een lange enquête en de respons was zeer laag en vertekend, met oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden. Dat is een groep die vaker de natuur ingaat dan lageropgeleiden en minder bezwaar heeft tegen schriftelijke enquêtes.¹⁵

De volgende resultaten geven toch een idee van wat deze hogeropgeleiden doen in de natuur. In de schriftelijke enquête werd gevraagd naar dertien concrete activiteiten in de natuur die de geïnterviewde had ondernomen in het afgelopen jaar. Het ging om een multiple choice vraag met de volgende keuzemogelijkheden:

Wandelen (11,3)
Fietsen (9)
Natuur bekijken of beluisteren (6,6)
Zitten/liggen of luieren (5,6)
Struinen (5,1)
Zwemmen (3,8)
Nadenken (3,6)
Sporten (3)
Hond uitlaten (2,9)
Picknicken (2,9)
Varen (2,7)
Verzamelen (2,5)
Vissen (1,9)

(tussen haakjes het % antwoorden ja)

De percentages slaan dus niet op het aandeel van de Nederlandse bevolking die deze activiteiten onderneemt in de natuur, het gaat om de voorkeursactiviteiten van mensen die de lange schriftelijke enquête hebben ingevuld (waaronder veel hoogopgeleiden) en onder hen, van de mensen die de natuur in gaan.

Conclusie:

Natuurbeleid en natuuruitleidingen baseren op zwakke, vertekende en/of onvolledige cijfers kan onmogelijk leiden tot een democratisch en effectief natuurbeleid. Cijfers over recreatief gedrag in de natuur moeten veel beter worden.

3.3.2 Wonen

Een andere belangrijke vraag gaat over de wensen om te wonen in een groene omgeving, en over de feitelijke situatie: hoeveel mensen hebben een tuin, hoeveel wonen er dicht bij een park of niet te ver van ruimer/stille natuur? We weten al dat de meeste Nederlanders (68%) vinden dat er in de wijk waar zij wonen veel bomen, struiken, plantsoenen of watertjes zijn.¹⁶ Slechts 17%

vindt dat er weinig groen is in de directe omgeving. Periodieke herhaling van dit soort onderzoek kan laten zien of mensen tevreden dan wel minder tevreden zijn met het beleid voor groen en natuur. Dat zou kunnen leiden tot aanpassing van het natuurbeleid door meer of minder geld uit te geven aan groen in de directe omgeving van waar mensen wonen.

Ook uit onderzoek van Luttik en Zijlstra (1997) blijkt dat burgers groen in de omgeving van hun huis waarderen. Een huis met uitzicht op groen is meer waard dan een vergelijkbaar huis zonder. Dit betekent dat er een vraag is naar wonen nabij natuur en dat mensen er geld voor over hebben. Een aantal projectontwikkelaars is al aan het bouwen in het groen in samenwerking met natuurorganisaties.

Conclusie:

Er zullen meer gegevens verzameld moeten worden over wensen en realiteit over wonen aan het water¹⁷, wonen met uitzicht op natuur, dan wel in de natuur zelf, wil het natuurbeleid hier rekening mee kunnen houden.

3.3.3 Gezondheid

Ook gegevens over de relatie natuur en gezondheid kunnen het natuurbeleid sturen. Over het directe effect van de natuur op gezondheid zijn geen cijfers. Wel hebben Van den Berg en Van den Berg¹⁸ gewezen op het nut van de natuur voor de gezondheid en een aantal aspecten geïdentificeerd: natuur geeft gelegenheid voor uitrusten, leren en groeien. Dat zou als volgt gaan:

- In een maatschappij waar de productiviteit erg hoog is en mensen weinig echte 'vrije' tijd hebben, heeft natuur een rustgevend effect omdat het er vaak stil is, wijds maar toch veilig.

¹⁵ De Intomart enquête had slechts een respons van 18%: van de 21,7 duizend mensen die gebeld zijn, werden er 16,7 duizend bereikt via de telefoon, 77% weigerde mee te doen. De rest (5609) wilden wel mee doen aan een schriftelijke enquête, maar uiteindelijk vulden er alleen 3118 echt de vragenlijsten in. Bron: Bijlage 2 van Reneman e.a (1999).

¹⁶ Studie gedaan op verzoek van de Rijks Planologische Dienst door Colenberg/ Nieboer (1995).

¹⁷ Het succes of falen van IJburg vormt in dit verband een interessante test case.

¹⁸ Essay Van buiten word je beter, bij Alterra Jaarboek 2001.

- In een maatschappij waar mensen vervreemd raken van de natuur, maakt verblijf in de natuur en het omgaan met ‘milde gevaren’ en uitdagingen de mensen zekerder en weerbaarder. Ervaringen van kinderen met scouting is hier een voorbeeld van.
- Wilde, bedreigende natuur kan de mogelijkheid bieden om eigen grenzen te ontdekken. Survivaltochten zijn hier een voorbeeld van. Die zouden de persoonlijke groei van mensen stimuleren.

Ook is het wellicht zinvol om systematisch onderzoek te doen naar de gezondheid van mensen die regelmatig naar een kuuroord gaan. In Duitsland en België worden deze bezoeken vaak betaald door de zaak, het ziekenfonds of ziektekostenverzekering. Voor dit soort onderzoek zijn grote databanken nodig (of koppeling van gegevens). Ook vanwege de volgende methodologische problemen zijn veel gegevens nodig:

- Er kan een correlatie zijn tussen ‘de natuur in gaan’ en ‘bewegen’, en dus fit en gezond blijven. Bewegen is goed voor onder meer hart en bloedvaten, niet noodzakelijkerwijs de natuur zelf!
- Verschillen in gezondheid worden veroorzaakt door erfelijke factoren, door gedrag (bijvoorbeeld roken, eetgewoonten) en door de omgeving (bijvoorbeeld vervuiling, lawaai). Veel variabelen die een invloed op gezondheid kunnen hebben zijn gecorreleerd (woon omgeving, inkomen, opleiding, wel of niet roken, etc).

Er bestaat al een databank met de socio-economische kenmerken van 1000 individuen en van hun omgeving (hoeveelheid groen bijvoorbeeld) waarmee beperkt epidemiologische studies gedaan kunnen worden.¹⁹

Conclusie

Er is beperkte kennis over de relatie gezondheid-natuur aanwezig. Het onderzoeksveld staat nog in de kinderschoenen.

3.3.4 Werken

Momenteel worden er geen cijfers verzameld over hoeveel mensen hun brood verdienen met natuur. Deze cijfers zijn echter wel nodig om de lasten en lusten van investeringen in natuur en het natuurbeheer beter te kunnen verdelen. Bedrijven die een inkomen hebben dat deels afhangt van de nabijheid of aanwezigheid van natuur, zouden (gezamenlijk) gemotiveerd kunnen worden om zelf (meer) te investeren in natuur als uit cijfers duidelijk wordt dat zij er baat bij hebben.²⁰ In deze optiek is de natuur decor of functioneel onderdeel van de bedrijfsvoering. Er zijn talloze voorbeelden van verwevenheid tussen natuurgebruik en bedrijvigheid, ook buiten de voor de hand liggende primaire sectoren als delfstofwinning, landbouw, bosbouw en visserij.

Zo steunt de provincie Zuid-Holland een project waarbij industrieterreinen compacter gebouwd worden waardoor er meer ruimte overblijft voor groen dat ook voor de bewoners van het gebied gebruikt kan worden.²¹ Zo zijn er nog veel meer voorbeelden van dubbele benutting van natuur en groen:

- Veel universiteiten hebben een campus waar ook niet-studenten mogen komen om te zonnen, te schaatsen etc.
- Ziekenhuizen, bejaardenhuizen en musea hebben vaak een park dat toegankelijk is voor het publiek.
- Van de niet-agrarische bedrijven langs de N225 in het bosachtige gebied tussen Drie-

¹⁹ Sjerp de Vries, Alterra.

²⁰ Zo zijn op een gegeven moment bedrijven zelf gaan investeren in het milieu (waterzuivering en hergebruik, energiebesparing, etc) terwijl ze eerder dat alleen als kostenpost hadden gezien.

²¹ Project Décor. Zie ook het thema nummer van het blad ROM (nr 3 2003) over duurzame bedrijfssterreinen.

bergen en Arnhem, gebruikt eenderde de ruimte als 'pronk groen' (bijvoorbeeld opleidingsinstituten, conferentieoorden). Een andere eenderde deel is het groen functioneel voor de bedrijfsvoering (bijvoorbeeld voor campings, sportterreinen) en voor eenderde gaat het om niet-groen 'functioneel ruimtegebruik', bijvoorbeeld transportbedrijven die een goedkope en geografische goed gelegen locatie hebben gezocht.²²

- De regionale economie van de Achterhoek en van de Kempen profiteert van de natuur aangezien de bestedingen van de toeristen die er komen vanwege de natuur een multiplier hebben van 1,5. Dat betekent dat het geld dat de toeristen besteden in een aantal sectoren in het gebied gaat circuleren.²³

Naast de voorbeelden van baten, zouden er ook meer gegevens moeten zijn over kosten van natuurbeleid. In 2002 is een begin gemaakt met het opzetten van systeem voor het bijhouden van natuurkosten, voor zover mogelijk in analogie met de registratie van milieukosten.²⁴ Het Landbouw Economisch Instituut voert dit project samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek, in opdracht van het Natuurplanbureau uit. De resultaten daarvan moeten leiden tot een systematische registratie van kosten, baten en werkgelegenheid in de natuursector. Omvang, maar ook ontwikkelingen in de tijd, van die sector worden dan expliciet.

Conclusie

Baten en lasten van het natuurbeleid worden in kaart gebracht, hetgeen de betrokkenheid van bedrijven bij het natuurbeleid kan vergroten.

Conclusie voor het gehele hoofdstuk

Er zijn nog weinig harde gegevens over het gedrag van mensen in de natuur!

²² Pilkes & Veeneklaas (2002)

²³ Zie bijvoorbeeld de twee recente input-output studies: Berends, Hoogstra & Vreke (2001) en Berends & Vreke (2002).

²⁴ Een eerste inventarisatie daarvan is gereed: K. Boone, 2003.

4 Gegevens over beleving

Bij gegevensverzameling over de beleving van mensen in de natuur gaat het om vragen als:

- Welke motieven, wensen, doelen en behoeften hebben mensen om de natuur in te gaan?
- Welke ervaringen hebben ze daar?
- Welke grondhouding, cultuur, attitude of visie heeft men?
- Wat beleven ze?

4.1 Gegevens over motieven, wensen, behoeften en doelen

In deze paragraaf kijken we naar wat wel en niet bekend is over motieven, wensen, behoeften en doelen van mensen om de natuur in te gaan.

Daar kunnen we dan op voortbouwen bij een meer systematische en meerjarige dataverzameling. Een waarschuwing is hierbij op z'n plaats. Er is een verschil tussen wat mensen zeggen te willen, zeker als het hen niks kost, en wat ze daadwerkelijk doen. Zeker als het hen geld, tijd of moeite kost. Deze discrepantie kan een probleem zijn voor beleidsmakers. Want moeten zij het beleid richten op verwezenlijking van wat burgers zeggen te willen (de zogenaamde *stated preferences*) of moet het beleid zich richten op zogenaamde *revealed preferences*, de voorkeuren die worden onthuld door het feitelijk gedrag van individuen?

Er is op zich al veel bekend over behoeften, wensen etc. van mensen ten aanzien van natuur, maar deze onderzoeken gebruiken steeds een andere type indeling. Dat maakt het onmogelijk om de resultaten van de onderzoeken met elkaar te vergelijken, te valideren of in een tijdsperspectief te zien.

Luttik e.a deden onderzoek naar behoeften van burgers ten aanzien van natuur²⁵. De top vijf behoeften ten aanzien van natuur volgens de geïnterviewden waren:

- fascinatie,
- ontspanning,
- schoonheid,
- rust,
- vrijheid.

Mensen beleven en waarderen het volgende in de natuur:

- sociaal contact,
- afleiding,
- ontzag,
- het intrigerende van de natuur,
- herkenning,
- dat de natuur tot nadenken aanzet,
- het voldoet aan een existentiële behoefte,
- is goed voor herstel,
- inspiratie,
- educatie,
- veiligheid,
- avontuur,
- uitdaging,
- spiritualiteit.

Al deze positieve effecten van de natuur hebben de onderzoekers vervolgens ingedeeld in eenvoudigere clusters zoals: 'Geestelijk welzijn', 'Lichamelijk welzijn', 'Verrassingen en verandering' en 'Vrijheid'.

Met name 'Verrassingen en verandering' bleken mensen te waarderen: de seizoenswisselingen, een

*Er is een verschil
tussen wat mensen
zeggen te willen,
zeker als het hen
niks kost, en wat ze
daadwerkelijk doen*

²⁵ Luttik, Veeneklaas, Buijs & Klijn (1999).

Volgens de auteurs spreken deze mensen dan eerder over hun behoeften aan trimbanen, recreatieterreinen, fiets- en kanoroutes dan over meer natuur

vogel of een egel zien, een ree langs een bosrand. Als tweede kwam naar voren natuur voor het 'geestelijk welzijn' met termen als 'ontspannen', 'genieten', 'tot rust komen' en dergelijke. Deze waarderingen pleiten volgens de auteurs voor meer natuur dicht bij huis. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van het benutten van particuliere tuinen als verbindingszone voor (kleine) dieren. Maar ook door bij nieuw- of verbouw, plekken in te ruimen voor nestel-, foerageer- en verblijfsmogelijkheden voor dieren en tegelijkertijd stille plekken te maken of te behouden voor de mensen zelf.

In mindere mate noemden de geïnterviewden zaken die in relatie staan tot 'lichamelijk welzijn', zoals 'energiek voelen', 'de batterij opladen', 'lichaamsbeweging'. Volgens de auteurs spreken deze mensen dan eerder over hun behoeften aan trimbanen, recreatieterreinen, fiets- en kano-routes dan over meer natuur.

Uit het proefschrift van Staats naar motieven van openlucht recreatie komen deels dezelfde, deels andere zaken naar voren.²⁶ De belangrijkste motieven die burgers zelf aangeven om de natuur in te gaan, zijn in afnemende mate van belangrĳheid:

- kijken naar het landschap,
- van drukke stad naar rust natuur,
- uitrusten van de bezigheden van het dagelijks leven,
- ontspannen lichaamsbeweging,
- bezoeken van onbekende plaatsen en gebieden,
- iets heel anders doen dan gewoonlijk,
- alleen of met bekenden gaan waar weinig of geen mensen zijn,
- je niet druk hoeven te maken over wat anderen van je denken,

- iets doen wat een beetje spanning met zich meebrengt,
 - het leveren van een sportieve prestatie.
- Ook hier komt dus de behoefte aan beweging in de natuur laag op de rangorde.

Intomart volgde weer andere benadering in een telefonische enquête (zie hoofdstuk 3.3.1) over het doel van bezoek aan de natuur.²⁷ De aangeboden keuzemogelijkheden waren:

- vanwege de rust en de stilte,
- om te ontspannen,
- om een frisse neus te halen,
- om te bewegen,
- om te kijken en te luisteren
- en andere motieven (zelf aan te geven).

De keuze voor deze items was gemaakt om aan te sluiten bij resultaten van een deskundigenpanel, dat geraadpleegd was bij de start van het onderzoek. Het gevolg is echter wel dat de resultaten die overigens niet in het rapport stonden vermeld, niet vergelijkbaar zijn met andere onderzoeken.

Voor zover de resultaten van de schriftelijke (zie hoofdstuk 3.3.1) enquête van Intomart geldigheid hebben (vanwege de lage respons) worden de volgende ervaringen van mensen in de natuur het vaakst genoemd:

- ontspanning (rond 22% van diegenen die de natuur ingaan),
- frisse lucht/geuren opsnuiven (rond 15%),
- tot rust komen (14%),
- omgeven zijn door rust en stilte (14%),
- afleiding van de dagelijkse beslommingen (11%).

In de enquête noemden de onderzoekers nog twintig andere mogelijke ervaringen, maar zonder een duidelijke systematiek (veel ervaringen overlappen).

²⁶ Staats (1989).

²⁷ Vraag 19, zie Reneman e.a. (1999), de resultaten van deze vraag zijn niet weergegeven in het rapport.

Conclusie

Er zijn veel verschillende manieren om behoeften, motieven, doelen, waardering en ervaringen te meten. Tot op heden echter zonder afstemming op elkaar of theoretische onderbouwing. Een beter gefundeerde en gecoördineerde dataverzameling rond behoeften ten aanzien van de natuur, ervaringen, beleving, doel van bezoek, etc, is van belang voor inrichting van natuur.

4.2 Gegevens over visies, attitudes of cultuur

Volgens sommige onderzoekers, zoals Buijs en van Kralingen (2003), is het de visie van mensen op de natuur, die bepaalt hoe mensen de natuur zullen beleven. Over deze visies zullen dus gegevens verzameld moeten worden. Volgens de twee auteurs zien mensen de natuur als iets ‘wilds, ongerepts’, of juist als een productiemiddel voor de mens. Anderen hebben juist een ‘arcadische of romantische’ kijk op de natuur en weer anderen hebben een ‘brede kijk’ op de natuur waarin de mens ook een plaats heeft.

Een andere studie zegt dat mensen de volgende visies op de natuur hebben:²⁸

- de natuur is onafhankelijk/ontembaar,
- de natuur is in harmonie met de mens of
- de mens is de baas.

Visies liggen dicht bij attitudes. Volgens Moleenaar²⁹ kunnen mensen zich op verschillende manieren ten opzichte van de natuur gedragen.

- Heerser: kolonisator, uitbater. De mens ziet zichzelf als bovengeschikt aan de natuur. Dit is de ongeclausuleerde antropocentrische houding.

- Beheerser: natuur en milieu mogen gebruikt worden voor het welzijn van de mens, maar dat moet wel goed gebeuren, anders komen we om in afval, hebben we geen grondstoffen meer, etc. Ook dit is een antropocentrische houding, maar geclausuleerd.
- Beheerder: de mens is de partner van de natuur, ze kunnen goed samen gaan. Mensen met deze houding zien de natuur en de mens als gelijkwaardig.
- Beheerste: de mens is ondergeschikt aan de natuur, de natuur moet meer haar eigen gang kunnen gaan. Dit is een biocentrische houding.

In de literatuur komen ook de culturele verschillen aan de orde waarmee mensen tegen de natuur aan kunnen kijken. Zo zegt Trompenaars dat culturen (en dus mensen) te onderscheiden zijn al naar gelang hoe ze omgaan met tijd, met de natuur en met andere mensen.³⁰ In landen waar mensen de natuur als ondergeschikt zien aan de mens, zoals in Roemenië, Cuba, Spanje en Frankrijk, zorgen mensen minder goed voor het milieu en de natuur. In landen als Kuwait, Oman, Egypte en Japan zouden de bewoners zich bewust zijn van het door-God-gegeven karakter van natuurlijke bronnen en zouden ze minder geneigd zijn om de natuur te willen beheersen. In landen als Duitsland en Zweden waar de mens op gelijke voet met de natuur staat, is de zorg voor natuur en milieu het grootst. Volgens dit onderzoek ligt Nederland tussen deze extremen in.

Maar behalve cultureel, is schoonheid van de natuur ook individueel bepaald en beleefd. Schrijvers, dichters en schilders zoals Koos van Zomeren, Willem van Toorn of Rutger Kopland kunnen de natuur heel lyrisch beschrijven. Maar

Het is de visie van mensen op de natuur, die bepaalt hoe mensen de natuur zullen beleven

²⁸ Zie bijvoorbeeld Berends/Coeterier, *Nature in Mind* (2000).

²⁹ de Molenaar (1998).

³⁰ Zie bijvoorbeeld Trompenaars en Hampden-Turner (1997).

*De schoonheid van
landschappen kan
iets heel persoon-
lijks hebben*

Jules Deelder ziet natuur weer als iets ‘waar je doorheen rijdt van de kroeg van Rotterdam naar de kroeg in Den Haag’.³¹ De schoonheid van landschappen kan iets heel persoonlijks hebben: het landschap van onze jeugd vinden we mooi (of juist niet), de omgeving waar we met de kinderen gaan lopen vinden we mooi, een boer vindt zijn eigen land en koeien mooi, etc.

Uit onderzoek van Jókövi blijkt inderdaad dat de houding en het gebruik van de natuur door allochtonen en autochtonen in Nederland verschillend is.³²

Conclusie

Sociologen en psychologen moeten betrokken worden bij de opzet voor gegevens verzameling over beleving van natuur. Het zijn gegevens die het beleid kunnen leiden en waarop geëvalueerd kan worden. Ook antropologen die ervaring hebben met culturele diversiteit, zijn nodig om gegevens te verzamelen over beleving van natuur.

Conclusie voor het gehele hoofdstuk

Er zijn zeer veel gegevens over beleving van natuur maar niet goed met elkaar vergelijkbaar.

³¹ *Geciteerd in: Klijn, Buijs et al (1999).*

³² *Jókövi, E.M. (2001).*

5 Gegevens over de natuur die mensen waarderen

Bij gegevensverzameling over de natuur die mensen waarderen, gaat het om vragen als:

- Van welke type natuur houdt men? (duin, bos, hei, etc)
- Welke natuur zoekt men op?
- Waar ligt die natuur?

In dit hoofdstuk zijn we op zoek naar gegevens over de natuur die mensen mooi vinden, rustgevend, inspirerend, etc. We willen daarmee de beleidsvraag kunnen beantwoorden of we wel genoeg weten over de natuurwensen van burgers om het natuurbeleid te informeren en bij te sturen.

Het probleem van dataverzameling over geprefereerde typen natuur is dat er een groot aantal typen natuur bestaat en er is een groot aantal typen mensen, met verschillend gedrag, voorkeuren en visies op natuur zoals duidelijk werd in Hoofdstuk 4. Daarom gaan veel van dit soort onderzoeken uit van een ‘gemiddeld’ mens. De onderzoeker zoekt naar min of meer universeel geldende voorkeuren ten aanzien van de natuur in Nederland. Soms wordt wel gekeken naar hoe mensen, met verschillende socio-economische en culturele kenmerken verschillend kunnen zijn in hun waardering van een landschap. Dit levert echter alleen resultaten op over de natuur van één gebied.

Dat het moeilijk is om tot algemeen geldende uitspraken te komen over typen natuur (bos, hei, duinen, etc) of over landschappen die mensen prefereren, is jammer voor het natuurbeleid. Beleidsmakers zouden dat immers graag willen weten.

5.1 Gegevens over recreatief aantrekkelijke landschappen

Er zijn al wel enkele ‘harde’ gegevens over wat mensen aantrekkelijk vinden als omgeving voor hun vakantie of kort verblijf. Nij Bijvank en Veeneklaas³³ onderzochten de kenmerken van (natuur)gebieden waar de meeste recreatieve overnachtingen plaatsvinden, op campings, in hotels, pensions, vakantiehuisjes en groepsaccommodaties. Het gaat dus niet om wat mensen zeggen dat ze willen, maar om wat ze echt doen!

Toch geeft deze aanpak een zekere vertekening omdat mensen alleen kunnen kiezen uit wat er is en uit wat mag. Zo mag er niet gebouwd noch gekampeerd worden in duinen. Maar door ook de naaste omgeving van de gekozen verblijfsaccommodaties te betrekken bij het onderzoek, konden de onderzoekers een indicatie krijgen van de aantrekkelijkheid van deze ‘verboden’ gebieden. De gegevens bevestigden de hypothese dat indien duinen aantrekkelijk worden gevonden, er aan de duinrand meer dan gemiddeld campings, hotels, etc. te vinden zullen zijn. Eenzelfde verhaal geldt voor beschermde natuurgebieden.

Op basis van dit en eerder onderzoek naar preferenties ten aanzien van landschappen (onder meer van Dijkstra, Coeterier), zijn de volgende kenmerken te onderscheiden van de natuurlijke omgeving die de beleving van de natuur door mensen positief beïnvloeden:

- grondgebruik (agrarisch landschap, bos, heide, duin etc.),
- reliëf,

Het is moeilijk om tot algemeen geldende uitspraken te komen over typen natuur of over landschappen die mensen prefereren

³³ R.A.F. Nij Bijvank en E. Veeneklaas (1996).

- oevers (rivieren, meren, zee),
- afwisseling,
- eventuele aanwezigheid van cultuurhistorische elementen.

Tabel 5: Relatieve recreatieve aantrekkelijkheid van landschapstypen: gemiddeld aantal recreatieve overnachtingen per dag per grid

Combinaties van deze kenmerken ('landschapstypen') voor stukjes natuur van 1x1 km zijn vervolgens (statistisch) in verband gebracht met recreatieve overnachtingen. Dit resulteerde in het volgende beeld:

Landschapstype (= combinatie van kenmerken)	Aantal recreatieve overnachtingen per km ² gemiddeld per dag
1. Heuvellandschap met beken	58
2. Zand en duinen	31
3. Bosrand met reliëf zonder oevers	22
4. Boslandschap met reliëf	18
5. Heuvellandschap zonder beken	18
6. Cultuurland aan de kust	15
7. Bosrand met weinig of geen reliëf	14
8. Grasland met reliëf	12
9. Boslandschap met weinig of geen reliëf	12
10. Cultuurland aan meer	11
11. Vlak cultuurland aan grote rivieren	8
12. Akkers met reliëf	8
13. Welvend grasland zonder kust	6
14. Dras of heide	5
15. Vlak cultuurland	4
Nederland gemiddeld	7,3

Hiermee zijn dus vrij harde gegevens verkregen over kenmerken van natuur die burgers opzoeken. Daar kan het natuurbeleid rekening mee houden.

5.2 Gegevens over evaluatie van landschappen door bewoners

Een andere manier om gegevens te verzamelen over waardering van natuur en landschappen door burgers, is bewoners te interviewen over wat zij vinden van hun eigen gebied en hen te vragen om een waardingscijfer te geven voor hun landschap. Coeterier ontwikkelde een enquêteformulier en een schaal (SPEL- *Schaal voor perceptie en evaluatie van landschappen*) van acht basiskwaliteits- of systeemvariabelen waarvoor de geïnterviewde een cijfer geeft:³⁴

- eenheid van het landschap,
- gebruik van het gebied,
- bodemgesteldheid,
- natuurlijkheid,
- ruimtelijkheid,
- de ontwikkeling in de tijd,
- de uiterlijke verschijningsvorm,
- de wijze van beheer.

Elke kwaliteitsindicator werd onderverdeeld in andere concretere indicatoren waar de geïnterviewden op moesten scoren. Zo vindt bijvoorbeeld de beoordeling van 'natuurlijkheid' plaats aan de hand van de gegeven cijfers voor: hoeveelheid natuur, variatie natuur, spontane of aangelegde natuur, seizoenswisselingen in landschap. En zo vindt de beoordeling van 'eenheid' plaats aan de hand van de gegeven cijfers voor: eenheid van alle onderdelen binnen het landschap, passendheid van nieuwe ontwikkelingen in bestaand landschap, afwisseling binnen landschap, en verschillende soorten landschappen.

Met deze methode is in vier gemeenten met verschillende landschappen³⁵ onderzoek gedaan. Daar kwamen twee zaken duidelijk naar voren:

- bewoners van een gemeente met verschillende socio-economische kenmerken, blijken vrij homogeen te zijn wat betreft de waardering van het landschap van hun eigen gemeente. Socio-economische kenmerken doen er blijkbaar niet zo toe.
- in alle vier de gemeenten was de waardering van de diverse landschappen vrij hoog, dus iedereen vindt zijn eigen landschap mooi! Landschapskenmerken doen er blijkbaar ook niet zo toe.

Analyse van deze methode door de Vries en Van Kralingen (2002) levert zowel positief als negatief commentaar. Een nadeel is dat de SPEL-methode alleen informatie geeft over dat ene gebied. Een ander nadeel is dat alleen de meningen van bewoners worden onderzocht, niet van bezoekers. Ten slotte is het een beetje vreemd dat alle vier onderzochte landschappen een ruim voldoende cijfer kregen! Dit zou er op kunnen wijzen dat mensen gaan wonen in een gebied dat ze mooi vinden. Maar het kan natuurlijk ook zijn dat ze het gebied leren waarderen als ze er eenmaal wonen. Het kan ook betekenen dat we nu eenmaal in een erg mooi land leven!

Voordeel van deze methode is wel dat het onderzoek periodiek herhaald kan worden. Door herhalingen zijn eventuele verslechtingen en verbeteringen van natuur en landschap te meten. Dit soort monitoring en evaluatiegegevens zouden nuttig kunnen zijn voor het beleid.

5.3 GIS-gegevens over gebieden/ landschappen

Naast gegevens over waardering en preferenties van recreanten en van bewoners ten aanzien van

de natuur, vindt er momenteel ook dataverzameling over landschappen met behulp van GIS (Geografische Informatie Systemen). Van den Berg³⁶ brengt met een GIS heel Nederland in kaart op basis van acht kwaliteitsindicatoren van een omgeving. Deze acht fysisch-geografische kenmerken van gebieden en landschappen zouden van belang zijn voor de beleving van burgers:

- geluidsbelasting,
- opgaande begroeiing,
- afwisseling in begroeiing,
- natuurlijkheid,
- horizonvervuiling,
- water,
- reliëf, onderverdeeld in vlak, terp, welvend, glooiend, geaccidenteerd, heuvelachtig en uitzichtpunt,
- identiteit, bijvoorbeeld onderverdeeld in streekidentiteit en plekidentiteit.

Dit zijn iets andere indicatoren dan die Coeterier gebruikte. Maar net als bij Coeterier hebben deze indicatoren subindicatoren die vertaald en concreet gekoppeld worden aan fysieke kenmerken van landschappen. Als bekend is wat de gemiddelde Nederlander mooi vindt, dan zijn er kaarten waar de gewilde kwaliteiten te vinden zijn.

Omdat er in de praktijk geen gemiddelde burger bestaat, kan het systeem aangepast worden aan verschillende wensen, door de onderlinge weging van de acht kwaliteitsfactoren te veranderen. Het ideale landschap voor iemand die van wildernis houdt, is uiteraard anders dan van diegenen die van functionele natuur houden. Ook is er bijvoorbeeld een verschil tussen de kenmerken van de favoriete natuur van diegenen die van rust

Het kan ook betekenen dat we nu eenmaal in een erg mooi land leven

³⁴ Een meetinstrument voor de belevingswaarde van landschappen-Staring Centrum-DLO, rapport nr. 559, 1997.

³⁵ Hoe beleven wij onze omgeving? Resultaten van 25 jaar omgevingspsychologisch onderzoek in stad en landschap, 2000. Er zijn 1226 enquêtes afgenomen in 4 gemeentes.

³⁶ Roos-Klein Lankhorst, Bujs, van den Berg, de Vries, Bloemmen, Schuiling en Griffioen, 2002.

Daar staat weer tegenover dat mensen pret willen hebben in hun vrije tijd, dus ook in de natuur, en pret is vaak lawaaiig

houden versus die van diegenen die uitdaging zoeken in de natuur. Omdat deze uitwerking naar verschillende groepen burgers nog niet operationeel is, zeggen de ontwikkelaars van deze GIS-methode dat het vooral nog eerder om een SchoonheidsGIS gaat dan om een Belevings-GIS. De resultaten zeggen meer over de natuur zelf dan over de mensen die een bepaald type landschap mooi of juist spannend vinden.

Deze methode hebben Buijs en Van Kralingen (2003) geëvalueerd. Zij concluderen dat het voordeel van deze methode is dat het voor heel Nederland toegepast kan worden en dat het flexibel is. Alle relevante gegevens zijn immers ingevoerd in een GIS en kunnen dus makkelijk aangepast worden (bijvoorbeeld de gewichten onderling van de acht kwaliteiten). Nadelen zijn weer dat er erg veel data nodig zijn die er soms nog niet zijn en dat veel van de indicatoren zoals begroeiing, afwisseling, ruigheid en reliëf gecorrigeerd zijn. Ook valt groen en natuur in steden buiten het onderzoek terwijl de meeste Nederlanders juist daar wonen.

Conclusie

Er is een goed begin gemaakt met gegevensverzameling over de fysieke karakteristieken van natuur die mensen hoog waarderen, maar dit heeft nog niet geleid tot een volledig operationeel systeem.

5.4 Gegevens over stilte van gebieden en landschappen

CBS en RIVM verzamelen al veel gegevens over geluidsbelasting en hinder. Er is een gangbare eenheid voor meting van geluidsbelasting: 40 decibel wordt omschreven als ‘natuurlijk achter-

grond’ en is de bovengrens voor een stiltegebied. Het geluidsniveau van een rustige straat is 50 en op 10 meter afstand van een provinciale weg is het geluidsniveau 70 decibel. Ook is ‘hinder’ duidelijk gedefinieerd als ‘vaak of soms last hebben’ van:

- auto’s, brommers, motoren,
- trein/tram/metro,
- vliegtuigen,
- burens,
- bedrijven,
- laden/lossen,
- spelende kinderen.

Het aantal mensen in Nederland dat hinder heeft van lawaai, kan een indicatie zijn voor het natuurbeleid vanwege de behoefte van mensen aan stilte in de natuur. Het natuurbeleid op het niveau van rijk, gemeenten, provincies of natuurbeheerders kan kiezen voor creatie en handhaving van stiltegebieden. Daar staat volgens Metz³⁷ weer tegenover dat mensen pret willen hebben in hun vrije tijd, dus ook in de natuur, en pret is vaak lawaaiig.

Uit de cijfers van het CBS en het RIVM blijkt dat er nu meer lawaai is in Nederland dan in het begin van de 20^e eeuw (meer mensen, meer auto’s). Maar ook dat de laatste 20 jaar er minder lawaaihinder is vanwege betere isolatie van huizen, lagere woondichtheid per woning, geluidsschermen langs wegen, wetgeving ten aanzien van bijvoorbeeld maaimachines en maatregelen op de werkvloer.

Coeterier verzamelde gegevens over rust en stilte in de natuur, die veelal samen blijken te gaan met ruimte.³⁸ Uit zijn onderzoek blijkt dat het niet

³⁷ 2002.

³⁸ 2002, *Alterra rapport nr 423*.

mogelijk is om aan de hand van decibellen gebieden of typen natuur in te delen naar stil of lawaaiig. In elke type natuur (bos, heide, duin, etc) blijken burgers last te hebben van ‘gebiedsvreemd’ geluid. Een brommer in een Nationaal park wordt als storend ervaren, maar het geluid van golven of van zingende vogels vindt men niet storend omdat het past bij een natuurlijke omgeving. Ook het geluid van een tractor ervaren mensen niet als storend als ze door boerenland fietsen. Coeterier kon dus niet precies laten zien waar en in welk type natuur het lawaaiig is en waar niet. Hij geeft in zijn studie wel aan wat het natuurbeleid en natuurbeheerders kunnen doen om aan de wensen van mensen ten aanzien van rust en ruimte in de natuur tegemoet te komen.

Conclusie

Het natuurbeleid heeft behoefte aan meer cijfers en kaarten over stilte van gebieden en van lawaaihinder in de natuur, met de nodige correcties voor ‘gebiedseigen’ geluid.

Conclusie voor het gehele hoofdstuk

Er worden zeer veel gegevens verzameld over ‘gewenste’ natuur maar nog lang niet alles is operationeel voor het beleid.

Een brommer in een Nationaal park wordt als storend ervaren, maar het geluid van golven of van zingende vogels vindt men niet storend omdat het past bij een natuurlijke omgeving

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 De grote lijnen

In hoofdstuk 2 hebben we een indeling geïntroduceerd (en gehanteerd in hoofdstukken 3, 4, en 5) om de relatie mens-natuur in kaart te brengen middels gegevens over gedrag, gegevens over beleving en gegevens over de preferente natuur zelf. In tabel 6 staan de conclusies van de analyse van deze drie typen gegevens.

Deze situatie leidt tot drie constatering:

Er is weinig vraag naar gegevens over de relatie mens-natuur

Misschien zijn er zo weinig gegevens over de relatie mens-natuur die voor het natuurbeleid bruikbaar zijn omdat er geen duidelijke vragende partij is voor deze gegevens. Ook is er geen sturing in de gegevensverzameling.³⁹ Het lijkt er op dat de meeste onderzoekers allemaal hun eigen methoden ontwerpen, zonder al te veel theoretische onderbouwing of toetsing aan de praktijk.

³⁹ In de jaren zeventig, toen er een ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijkwerk bestond, werden wel studies gedaan.

Tabel 6: Uitkomst van de analyse van bestaande gegevens over mensen en natuur

Type Gegeven	Wat we zoeken	Situatie nu	Evaluatie	Hoe beter
Gedrag	- Aantallen natuurgenieters	- Geen gegevens	We weten nog weinig	Bestaande dataverzameling uitbreiden, verbreden en verbeteren
	- Aantal uren in de natuur - Gebruik van de natuur voor: - recreatie - wonen - werken - gezondheid	- Geen gegevens Wel wat Wel wat Wel wat Zeer weinig	Nieuw onderzoek opzetten	
Beleving	- Behoeften/voorkeuren/ervaringen - Belevingen - Attitudes/visies	Veel verschillende benaderingen Niet robuuste methoden Hapsnap, hobbyistisch	We weten veel verschillende dingen	Meer coördinatie en afspraken tussen onderzoekers en instituten
Natuur	- Fysieke en andere kenmerken van de natuur die men mooi, prettig, bruikbaar etc vindt	Wetenschappelijke aanpak	Heel veel wordt verzameld, maar wordt het ook wat?	Kritisch volgen

Daardoor lijkt veel onderzoek en gegevensverzameling op dit gebied een hobbykarakter te hebben

Met uitzondering van het vrij gespecialiseerd werk van een handvol psychologen, sociologen en economen, worden er bijzonder weinig onderbouwde gegevens geleverd. Het ministerie van LNV zou de vrager van dit soort gegevens moeten zijn, maar ook het Natuurplanbureau en andere ministeries zoals Vrom, Economische Zaken, Verkeer en Waterstaat en VWS. Maar er is vooralsnog geen coördinatie tussen deze ministeries over dit onderwerp. Er is dus ook niet gekozen voor een eenduidig monitoringsysteem, er is geen periodieke gegevensverzameling, rapportage en/of evaluatie van het natuurbeleid ten aanzien van het vervullen van een van haar doelen, namelijk het ‘cateren’ voor mensenwensen.⁴⁰

Er is geen afstemming

Er worden binnen de clusters gedrag, beleving en natuur veel verschillende gegevens verzameld. Allemaal met eigen onderzoeksmethoden, zonder dat aangegeven wordt hoe het eigen onderzoek voortbouwt op ander onderzoek of bestaand onderzoek. Ook bespreken de onderzoekers niet hoe de eigen resultaten (over gedrag, beleving, natuur) in relatie staan tot resultaten in andere clusters. De onderzoekers lijken dus geen overzicht te hebben van wat er al gedaan is, wat mogelijk is, hoe eigen onderzoek in het geheel past en wat het dus aan kennis bijdraagt. Daardoor lijkt veel onderzoek en gegevensverzameling op dit gebied een hobbykarakter te hebben. Soms is de aanpak wel wetenschappelijk maar dan is het systeem van gegevens genereren nog niet volledig operationeel.⁴¹

⁴⁰ De Raad van het landelijk Gebied geeft wel advies aan de regering en het parlement over delen van het natuurbeleid maar het is niet haar taak om zelf gegevens te verzamelen.

⁴¹ Bijvoorbeeld het belevingsGISproject.

Partieel

De onderzoeken kijken meestal naar bepaalde klassen natuur: stadsgroen, agrarische cultuurlandschappen buiten de EHS, beschermde natuurterreinen, etc. Vanuit een fysiek-geografisch en beleidsmatig-bestuurlijk oogpunt is dat begrijpelijk. Maar vanuit de belevingswereld van mensen, is deze categorisering kunstmatig en weinigzeggend.

6.2 Wat ontbreekt nog?

Deze analyse en de aanbevelingen zijn geen blauwdruk voor hoe het vanaf nu moet. Wel hopen we dat er voortaan systematischer en gecoördineerd cijfers worden verzameld over de relatie mens-natuur. Die gegevens zouden geïntegreerd kunnen worden in de reguliere gegevens die het Natuurplanbureau verzamelt.

De gegevensanalyse zou kunnen leiden tot zoiets als een ‘Atlas van Mens en Natuur’, te vergelijken met de Atlas van de Vrouw die het Sociaal en Cultureel Planbureau uitgaf in de jaren zeventig. Hierin stonden cijfers over de positie van vrouwen, gedestilleerd uit allerlei bestaande statistieken die toen nog niet systematisch de indeling M/V hanteerden. De Atlas gaf een aanzet tot bewustwording en betere gegevensverzameling. Een Atlas over mens en natuur - met bijzondere aandacht voor de ruimtelijke dimensie - zou een dergelijk effect kunnen hebben. Het zou een coproductie kunnen zijn van onderzoekers en instituten die gegevens verzamelen (of daartoe opdracht geven), zoals het Natuurplanbureau, Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek.

Naast deze gesignaleerde lacunes, willen we hier nog een aantal andere zaken aanhalen die van

belang zijn voor een goede dataverzameling en interpretatie van gegevens rond mens en natuur. Over deze zaken zou verdere discussie en besluitvorming plaats moeten vinden.

Het eerste betreft de doelgroepen van het natuurbeleid. Op wie wil het natuurbeleid zich richten en wat weten we al over degenen die in de natuur recreëren, wonen, werken etc., waar en hoe? Als we per postcode al weten of en welke type auto mensen hebben, wordt het dan niet tijd dat we meer weten over welke natuur die mensen ingaan, dan wel zouden willen?

Ten tweede is het noodzakelijk om te discussiëren over definities van natuur. Tot nu toe is natuur in Nederland erg bepaald geweest door wetenschappers. De beste stukjes natuur die we hebben, gemeten aan met name biodiversiteit, zeldzaamheid, gaafheid en uniciteit, zijn vastgelegd in een Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Die wil het natuurbeleid realiseren en beschermen. Maar als we aan gewone mensen vragen wat natuur voor hen is, dan komen er heel andere dingen uit. Dan hebben ze het over de plekken waar ze als kind op vakantie gingen of hebben ze het over een stadspark, een volkstuin, vissen, golfen of eentjes voeren.⁴² Als het beleid de slogan 'Mensen voor natuur, natuur voor mensen' serieus wil nemen, dan zou de aanbodgerichte definitie van natuur plaats moeten maken voor een vraaggerichte.⁴³

6.3 Een actieprogramma

We zullen hier niet al de gedane aanbevelingen herhalen. Wel willen we een prioritair (minimum) pakket voorstellen, uitgaande van het feit dat het vanzelfsprekend zou moeten zijn om specifieke

gegevens te gaan verzamelen als we inhoud en vorm willen geven aan een beleid waarbij de natuur er ook voor de mensen is en niet alleen voor de natuur zelf. De relatie mens-natuur is eerder een facet-invalshoek dan een sector-invalshoek. Natuur voor mensen komt immers in allerlei beleidsterreinen voor en de gegevensverzameling ten behoeve van beleidsvorming en -evaluatie zal dan ook allerlei andere beleidsterreinen raken.⁴⁴ Uit pragmatisch oogpunt ligt aansluiting bij die beleidsterreinen voor de hand, inclusief het aangeven wat er echt moet gebeuren, wat eerst en wat later of wat slechts gedeeltelijk. Het gaat in veel gevallen om uitbreiding van bestaand onderzoek zodanig dat het facet mensen-natuur wordt geïntegreerd in de gegevensverzameling.

Een actieprogramma:

1 De volumevraag

In ieder geval willen we weten hoeveel mensen de natuur in gaan of er gebruik van maken. In bestaand onderzoek naar tijdbesteding en activiteiten in de vrije tijd, zal de categorie 'natuur' een plaats moeten krijgen, zodat achterhaald kan worden om hoeveel mensen het gaat en wat hun kenmerken zijn (in ieder geval leeftijd en opleiding). Ook de niet-gebruikers van natuur zijn belangrijk om de reikwijdte van het beleid te kennen.

Bij volume cijfers horen ook gegevens over het aantal uren men in de natuur doorbrengt.

2 Gedrag en gebruik

Er moet zeker een onderzoek komen waarbij met concrete, persoonlijk gestelde vragen achterhaald wordt wat mensen zoal doen in de natuur en hoe

Tot nu toe is natuur in Nederland erg bepaald geweest door wetenschappers

⁴² Zie Berends (2002): *Vraag en aanbod van natuur, deel 1 (met beelden van mensen in de natuur)*.

⁴³ Zie bijvoorbeeld J. Walter (2003) en H. Berends (2003): *Vraag en aanbod van natuur deel 2: naar een nieuwe benadering van het natuurbeleid*.

⁴⁴ Vergelijk met onderzoek ten behoeve van emancipatiebeleid of het milieubeleid.

*Iedere stedeling
heeft zijn eigen
natuurgevoel*

men de natuur gebruikt. In een dergelijk onderzoek hoort ook de vraag of deze activiteiten perse in de natuur moeten plaatsvinden of dat er substituten mogelijk en acceptabel zijn. Op basis hiervan kan een investerings- en beleidsplan gemaakt worden: welke voorzieningen willen mensen, wat is er nu al, en wat ontbreekt nog. Een 'no regret' criterium zou kunnen gelden om prioritaire investeringen te identificeren.

3 Even wachten met gegevens over beleving en geprefereerde type natuur

Wat mensen beleven in de natuur en hoe de ideale natuur eruit moet zien, kan eventueel nog even wachten zolang het natuurbeleid toch allerlei soorten natuur in stand houdt waaruit mensen kunnen kiezen. In analogie met kunstbeleid: we onderzoeken ook niet in detail welke kunst mensen mooi vinden, welke niet en wat de socio-economische kenmerken zijn van de mensen die een bepaalde type kunst mooi vinden. Om vervolgens dat type kunst dan speciaal te gaan produceren of stimuleren.

4 Toekomstige en emerging trends

Naast aantallen en gedrag, zouden er ook trends geïdentificeerd moeten worden op basis van inzichten van een panel of een denktank, of via Delphi-methoden of trendonderzoek. Voorbeelden van dergelijk onderzoek zijn ook in opdracht van het Natuurplanbureau uitgevoerd zoals het essay van Dagevos 'Iedere stedeling heeft zijn eigen natuurgevoel' (2003) en het essay van Veeneklaas en van der Ploeg 'Trendbreuken in de landbouw' (2000).

5 Wie voert uit en wie coördineert

Dit actieprogramma zal zeer systematisch en in coördinatie met bestaande gegevensverzamelaars gedaan moeten worden. Met het Centraal Bureau voor de Statistiek in relatie tot haar vakantie- en dagtochtenonderzoek, met het Sociaal en Cultureel Planbureau met haar vrijetijdscijfers met name ten aanzien van sport en uitgaan, met het ministerie van Vrom in verband met haar woon- en woonomgevingenquête en met het Continue Vakantie Onderzoek. Het zal op een doorzichtige wijze gedaan moeten worden, gecoördineerd door het Natuurplanbureau.

Literatuur

- Berends, H., J.F. Coeterier (2000), *Nature in Mind*, background paper voor een internationale workshop georganiseerd Alterra en ECNC, Wageningen.
- Berends, H., M. Hoogstra, J. Vreke (2001), *De rol van bossen in de regionale economie*, Alterra rapport nr. 243.
- Berends, H., J.Vreke (2002), *De rol van bos en natuur in de Kempen en in de Achterhoek*, Alterra rapport nr. 487.
- Berends, H. (2002) *Vraag en aanbod van Natuur (deel 1)* met de video 'n stukje natuur, Alterra rapport nr. 605.
- Berends, H. (2003), *Vraag en aanbod van natuur (deel 2)- Een nieuwe benadering op basis van ruimtelijke ordeningsplannen en een dialoog tussen vraag- en aanbod*, Alterra rapport nr. 728.
- Berg, A.E. van den, M. van den Berg (2001), *Van buiten word je beter - Een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*, bij Alterra Jaarboek 2001.
- Berg, A.E. van den, I.M. van den Top, R.P. Kranendonk (1998), *Natuurwensen van stadsmensen*, rapport nr. 367, Staring Centrum- DLO en IBN- DLO, Wageningen.
- Boone, K., e.a., jan. 2003. *Natuurkostenmethodiek; Inventarisatie van discussiepunten*. LEI-rapport 3.03.01, Den Haag.
- Breedveld, K., M. Cloin, A. van den Broek (2002), *Ruimte voor tijd- Op weg naar een monitor tijds- ordening*, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A.van de, W. Knulst, K. Breedveld (1999), *Naar andere tijden- Tijdsbesteding en tijds- ordening in Nederland, 1975-1995*, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Buijs, A.E., H. Berends, L.M. van den Berg (2003), *Consument en Burger, Gebruik, beleving en bruikbaarheid van het platteland*, Boek 2 van de vier overzichtstudies van het onderzoeks- programma Gamma Groen 2000 - 2003, Alterra/Lei.
- Buijs, A.E., R.B.A.S. van Kralingen (2003), *Belevingsindicatoren en meetmethoden de maat genomen- Inventarisatie voor een afwegingskader voor ruimtelijke ontwikkelingen*. Alterra rapport nr 782, Wageningen.
- Buijs, A.E., C.M. Volker (1997), *Publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid*, Staring Centrum –DLO rapport nr. 546, Wageningen.
- Buijs, A.E., M. Jacobs, P. Verweij, S. De Vries (1999), *Graadmeters beleving- Theoretische uitwerking en validatie van het begrip 'afwisseling'*, Natuurplanbureau Werkdocument 1999/19 en Staring Centrum.
- Coeterier, J.F. (1997), *Een meetinstrument voor de belevingswaarde van landschappen*, Staring Centrum-DLO, rapport nr. 559.

- Coeterier, J.F., T.A. de Boer (2002), *Ruimte, Rust en Stilte- Beleving door burgers en indicaties voor beheer en beleid*, Alterra rapport nr 423.
- Coeterier, J.F., *Hoe beleven wij onze omgeving? Resultaten van 25 jaar omgevingspsychologisch onderzoek in stad en landschap*, s.l., 2000.
- Colenberg, S.E., N.E.T. Nieboer (1997), *Ruimtelijk beeld van Nederland- Inwoners van Nederland over hun leefomgeving*, Research voor Beleid, Leiden, i.o.v. de Rijks Planologische Dienst.
- Dagevos, J.C., (2003), 'Iedere stedeling heeft zijn eigen natuurgevoel.' In: M. Woestenburg, A.E. Buijs en W. Timmermans, eds., *Wie is er bang voor de stad?* Blauwdruk, Wageningen.
- Dam, R.I van, S. Lüdtke, I.E. Salverda (2002), *Twee handen vol trends; Een verkenning naar trends in de samenleving*. NPB/Alterra, Wageningen.
- Goossen, M., M. Jökóvi, B. Ploeger, S. De Vries (1998), *De Recreatie vogel- Een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de recreatie*, Staring Centrum-DLO, Wageningen.
- Graaf, R. de, S. Reinhard, J. Vreke (2002), *Belevingsgraadmeters*, LEI rapport nr. 7.02.03 samen met Alterra.
- Jökóvi, E.M., (2001), *Vrijtijdsbesteding van allochtonen en autochtonen in de openbare ruimten. Een onderzoek naar de relatie met sociaal-economische en etnische-culturele kenmerken*. Alterra-rapport 295, Wageningen.
- Klijn, J.A., A.E. Buijs, H. Dijkstra, J. Luttik, F.R. Veeneklaas (1999), *De vergeten waarden van natuur en landschap- Gebruik en beleving in geld en gevoel*, Essay bij het Jaarboek 1999 van Staring Centrum-DLO, Wageningen.
- Kuindersma, W., (redacteur), 2002, *Bestuurlijke trends en het natuurbeleid*, Natuurplanbureau-studie nr 3, nov 2002.
- Ligthart, S., e.a., 2003 (i.v.) *Definitiestudie kosteneffectiviteit natuurbeleid*, Natuurplanbureau.
- Luttik, J., M. Zijlstra (1997), *Woongenot heeft een prijs: Het waardeverhogend effect van een groen en waterrijke omgeving op de huizenprijzen*, Staring Centrum rapport nr.562, Wageningen.
- Luttik, J., F.R.Veeneklaas, A.E. Buijs, J.A.Klijn (1999), *Natuur als consumptiegoed- Natuur als bron van fascinatie, ontspanning, schoonheid, rust, vrijheid en andere immateriele behoeftes*, Alterra rapport nr. 673.
- Metz, T., (2002), *Pret! Leisure en Landschap*, NAI uitgevers, Rotterdam.
- Metze, M., 'De staat van Nederland: op weg naar 2000', SUN, Nijmegen, 1996.
- Milieu en Natuur-Planbureau (2002), *Natuurbalans 2002*, RIVM/ DLO en ism RIZA en RIKZ.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (2000), *Natuur voor mensen, mensen voor natuur*.

Molenaar, J.G. de, (1998), *Een verkennende beschouwing over grondhoudingen, natuurbeelden en natuurrvisies in relatie tot draagvlak voor natuur*, IBN rapport nr. 345.

Nij Bijvank, R.A.F., en F.R. Veeneklaas (1996), *Recreatieve aantrekkelijkheid van landschappen*, Interne notitie, Staring Centrum-DLO.

Pilkes, J., F.R. Veeneklaas (2002), *Niet-agrarische bedrijvigheid in het buitengebied*, LEI-rapport nr. 7.02.11, Den Haag.

Reneman, D-D., M. Visser, E. Edelman, B. Mors (1999), *De wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving*, deel 6 van Operatie Boomhut, Intomart (Hilversum) en LNV (Den Haag).

Roos-Klein Lankhorst J., A.E. Buijs, A.E. van den Berg, S. de Vries, M.H.I. Bloemmen, C. Schuiling, A.J. Griffioen: *BelevingsGIS, een compleet overzicht van het BelevingsGIS met achtergrondinformatie*, Alterra, 2002.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2003), *Rapportage Sport 2003*, Den Haag.

Sociaal en Cultureel Planbureau (1999), *Naar andere tijden- Tijdsbesteding en tijdsordening in Nederland, 1975-1995*, door A. Van de Broek, W. Knulst, K. Breedveld, Sociale en Culturele Studies nr. 29.

Sociaal en Cultureel Planbureau (1995), *Tijd-opnamen- Een onderzoek naar verschillen en veranderingen in de dagelijkse bezigheden van Nederlanders op basis van tijdbudgetgegevens*, Sociale en Culturele Studies nr. 22.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2002), *Sociaal en Cultureel Rapport 2002: De kwaliteit van de Kwartaire sector*.

Sociaal en Cultureel Planbureau (1998), *Sociaal en Cultureel Rapport 1998: 25 jaar sociale verandering*.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2000), *Sociaal en Cultureel Rapport 2000: Nederland in Europa*.

Staats, H.J.A.M. (1998), *Openluchtrecreatie en grootstedelijke omgeving: het consumptiemodel benaderd vanuit de omgevingspsychologie*, Proefschrift, Leiden.

Trompenaars, F., C. Hampden-Turner (1997), *Riding the waves of Culture- Understanding Cultural Diversity in Business*, Londen.

Veeneklaas, F.R., W. van Eck, W.B. Harms (1994), *De twee kanten van de snip- Over economische en ecologische duurzaamheid van de natuur*, Staring Centrum-DLO rapport nr. 351.

Veeneklaas, F.R., B. van der Ploeg (2000), *Trendbreuken in de landbouw*. NPB Werkdocument 2000/11, Wageningen.

Veeneklaas, F.R., J. Pilkes (2002), *Niet-agrarische bedrijvigheid in het buitengebied*, LEI-rapport nr. 7.02.11, Den Haag.

Vries, S. de, R.B.A.S. van Kralingen (2002), *De beleving van het Nederlandse landschap door haar bewoners; de geschiktheid van het SPEL-instrument voor monitoringsdoeleinden*, Alterra rapport nr. 609, Wageningen.

Vries, S. de, E.Gerritsen (2003), *Van fysieke kernmerken naar landschappelijke schoonheid- De voorspellende waarden van fysieke kenmerken, zoals vastgelegd in ruimtelijke bestanden, voor schoonheidsbeleving van Nederlandse landschappen*, Alterra rapport 718, Wageningen.

Walter, J. (2003) *10 uitdagingen voor het natuurbeleid*, EC-LNV, rapport nr. 206, Ede.

Wijnen, W., H. Hofsink, E. Bos, C. van der Hamsvoort en L. de Savornin Lohman. (2002) *Baten en kosten van natuur. Een regionale analyse van het Roerdal*. Rapport 4.02.09. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag.

nr 1 Implementatie van Europees natuurbeleid in Nederland (juni 2002). M. van der Zouwen en J.P.M. van Tatenhove.

nr 2 Trends en scenario's voor de Natuurverkenning 2 (november 2002). Onder redactie van J. Luttik.

nr 3 Bestuurlijke trends en het natuurbeleid (november 2002). Onder redactie van W. Kuindersma.

nr 4 Trendverkenningen Nederlandse landbouw (november 2002). Onder redactie van C. van der Hamsvoort.

nr 5 Juridisering van besluitvorming over natuur en landschap als gevolg van EG-richtlijnen (november 2002). J.M. Verschuuren en P.C.E. van Wijmen.

nr 6 Bescherming van natuurgebieden: de afwegingskaders van het SGR en de Habitatrichtlijn in de praktijk (december 2002). Onder redactie van M.E.A. Broekmeyer.

nr 7 Mensen en natuur - kunnen we die relatie meten? (december 2003) H. Berends en F.R. Veeneklaas.

Als het natuurbeleid serieus rekening wil houden met wat mensen willen, dan zal er toch meer bekend moeten worden over het huidige gebruik van natuur door burgers, over hun beleving en hun verdere wensen. De auteurs van deze studie inventariseren de huidige beschikbare informatie, analyseren welke informatie er ontbreekt en doen voorstellen voor een systematische gegevensverzameling.

Planbureaustudies nr. 7, 2003
ISBN 90-807205-7-7
ISSN 1570-7245

De reeks Planbureaustudies is een uitgave van het Natuurplanbureau - vestiging Wageningen